

Dagverslag werksessie Soerens Beekdal | 20 februari 2020

De schetssessie die op 20 februari voor het Soerens Beekdal is georganiseerd had als primair doel het halen van ideeën en kennis bij aantal gebiedspartijen en bewoners. Het al schetsend discussiëren helpt hierbij om mensen actief mee te laten denken. De resultaten moeten gezien worden als getekende notulen, voorzien van een verslag dat het besprokene weer geeft.

De resultaten helpen om te komen tot een gebiedsvisie. Ze zijn dat zelf echter niet. Weliswaar is er, schetsmatig, een kaartbeeld gemaakt, toch zijn er geen ontwerpkeuzes gemaakt. Voor de verschillende onderdelen moet, indien ze daadwerkelijk worden overgenomen in de visie, een uitwerking worden gemaakt. Voorafgegaan door een keuze. Dat is het niveau waarop bepaald wordt hoe de percelen er uit zien, waar beplanting komt of hoe een beekloop er uit ziet.

Bij het opstellen van een visie en de verdere uitwerking daarvan wordt er met een 'ontwerpend' oog gekeken naar de resultaten. In sommige gevallen kan misschien worden terug gegrepen op historische kaartbeelden en oude situaties. In andere gevallen is het misschien wenselijk om een nieuwe laag aan het landschap toe te voegen. Allemaal keuzes die in de toekomst gemaakt moeten worden.

Wat er nu ligt is de 'oogst van de dag'. Deze 'oogst' wordt vooraf gegaan door een korte inleiding op het landschap en de opgaven die er liggen en die de directe aanleiding zijn geweest voor de werksessie.

Introductie op de opgave

Het Soerens beekdal bestaat uit een rijk cultuurlandschap met opgeleide beken, voormalige watermolens, een actieve waterrij en diverse landgoederen. Bovendien heeft het landschap een geschiedenis van 'helend landschap'. Daarnaast heeft het beekdal hoge natuurwaarden: in de sprengen groeit paarbladig goudveil, het Soerense Broek heeft zich in relatief korte tijd ontwikkeld tot een waardevol natuurgebied waar onder andere de bedreigde plantensoort guichelheil te vinden is en inmiddels weten edelherten de weg te vinden van de hoge, droge Veluwe naar de IJsseluiterwaarden bij de Gelderse Toren.

Voor het Soerens Beekdal kunnen we twee hoofdopgaven onderscheiden:

1. Zorgen voor een gezond watersysteem dat zowel haar functie ten behoeve van natuurwaarden als haar voedende functie voor (grachten van) verschillende landgoederen en waterrijen kan vervullen.
2. Het versterken van het beekdallandschap met haar cultuurhistorische, agrarische en ecologische waarden tot een robuust landschap dat in staat is om water vast te houden, toekomstgerichte boeren huisvest en effecten van klimaatverandering op natuur kan opvangen.

Beide opgaven hangen nauw met elkaar samen: een gezond watersysteem is nodig voor een robuust landschap, terwijl een robuust ingericht landschap nodig is om het watersysteem gezond te maken en houden.

Naast deze twee hoofdopgaven zijn er nog verschillende (afgeleide) deelopgaven. Het 'verhuizen' van het volkstuintencomplex is er één van, maar ook een (eventuele) ruil van landbouwkavels. Wat ons betreft zijn deze vragen echter volgend op de hoofdvragen. Omdat één middag te kort is om alle vragen te behandelen, willen we in eerste instantie inzetten op beide hoofdvragen.

1. Het watersysteem

Het watersysteem van de Soerense Beek en de Bovenbeek is complex. Zo complex dat het in het tijdsbestek van een middag niet volledig inzichtelijk gemaakt kan worden. Omdat inzicht in het gehele systeem nodig is om effectief maatregelen te nemen en ingrepen te doen wordt de komende tijd een

Watersysteemanalyse (WASA) gemaakt. Deze analyse zou in ieder geval antwoord moeten geven op een aantal vragen die in de werksessie naar voren kwamen:

- Wat is de waterverdeling bij de verschillende stuwen in de Soerense Beek?
- Wat zijn de stroomrichtingen van de verschillende wateren (haarvaten) die onderdeel zijn van het systeem van de Soerense Beek? Voeren ze water aan of voeren ze juist water af?
- Het is niet duidelijk waar in het gebied kwelsituaties aanwezig zijn. Het is wenselijk om dit in beeld te krijgen, omdat hiermee enerzijds het watersysteem gevoed kan worden, maar anderzijds liggen hier misschien ook te verzilveren natuurpotenties.
- Delen van de Soerense Beek en de Bovenbeek zijn van oudsher voorzien van een leembodem die moet voorkomen dat het water wegloopt. Het is onduidelijk waar de beek voorzien was van een leembodem, terwijl dit van groot belang is voor het uitvoeren van onderhoud. Als de bodem lek wordt geprikt zorgt dit immers voor verlies aan water. Mogelijk kan het BOP Soerense Beek inzicht geven in waar de beek is/was voorzien van een leembodem.
- De spreng ten noorden van de Veenhuisspreng in het Soerense Veen geeft geen water. Is het mogelijk (en zinvol) om deze spreng weer te activeren?
- De waterverdeling lijkt nu vooral gestoeld op de capaciteit van twee gemalen die het water uitslaan naar de IJssel: het gemaal bij Leuvenheim heeft tien keer de capaciteit van het gemaal bij de Gelderse Toren: 176 m³/minuut versus 17 m³/minuut. Daarom wordt meer water naar Leuvenheim geleid. Is dit systeem anders in te richten, waarbij in eerste instantie het gemaal bij de Gelderse Toren tot zijn volle capaciteit wordt gevoed?
- Hoe snel zijgt het water in de grachten van de verschillende landgoederen in de bodem? En is het effectief om de grachten af te dichten, bijvoorbeeld door een leembodem aan te brengen?

Drie watersystemen

Tijdens de werksessie is gebleken dat er feitelijk drie watersystemen zijn die het bekensysteem van de Soerense Beek beïnvloeden. Aan de westzijde is dit het kwelwatersysteem van de Veluwe. Aan de oostzijde, nabij de Gelderse Toren, is het de IJssel die van grote invloed is op het watersysteem. Daar tussenin ligt een middengebied waar het grondwatersysteem van belang is. Ieder watersysteem heeft zijn eigen 'lekken' en vraagt om maatregelen. Soms gaan deze maatregelen de invloed van dit proces te boven.

De grootste 'lekken' in het systeem van de Veluwe zijn de verdamping door naaldbos en de onttrekking van water door de papierindustrie en ten behoeve van drinkwater. Het ontwikkelen van stuifzanden en heide op het plateau van de Veluwe en het omvormen van naald- naar loofbos op de flanken zou hier kunnen bijdragen aan minder verdamping en meer inzijging van water. Dit gebiedsproces heeft daar echter weinig tot geen invloed op.

Kleinere 'lekken' in het systeem en achterstallig onderhoud kunnen wellicht wel in dit proces worden aangepakt. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om het herstel van beschoeiingen in de sprengkoppen. Die moeten voorkomen dat de beekbodems volloopt met welzand en houden de taluds overeind. Het herstel en onderhoud van de leembodems draagt bij aan het vasthouden van het water. Hier is met name aandacht voor beheer en beheerfrequentie nodig: bij het schonen van de beken met een kraan met grondbak raakt de leembodem eenvoudig beschadigd. Ook waar mogelijk bewaren van water in het bovenloopgebied ten westen van het kanaal (Soerense Veen) lijkt van belang voor een robuust functionerend systeem.

In het middengebied is een natuurgebied van formaat ingericht: het Soerense Broek. Tegelijkertijd heeft de Soerense Beek hier nog een vrij diepe ligging, wat de drainerende werking van de beek vergroot. Het verhogen van de beekbodems, dus het verondiepen van de beek, zou hier een zinvolle maatregel kunnen zijn. Onderzoek moet uitwijzen of dit daadwerkelijk zo is.

Verder zou hier kunnen worden gedacht aan het verhogen van de grondwaterstand en het inrichten van 'landschappelijke sponsen' op laaggelegen percelen. Zie hiervoor ook het kopje 'Het

Beekdalsysteem'. Door de grondwaterstand te verhogen ontstaat een grotere waterschijf die in tijden van droogte benut kan worden.

Het lijkt er op dat het water uit de grachten van enkele landgoederen ook vrij gemakkelijk kan wegzijgen in de zandige ondergrond. Feitelijk wordt dus geprobeerd met de Soerense Beek een vergiet te vullen. Het afdichten van de grachten met bijvoorbeeld leem kan de watervraag van de landgoederen misschien flink doen verminderen.

In het watersysteem van de IJssel zou onderzocht moeten worden hoe hoogwater in de IJssel beter benut kan worden. Naar het schijnt kende ook landgoed De Bockhorst vroeger een kleppensysteem, net als Huis Laag-Soeren (ook bekend als Hotel Dullemond). Was het hoog water in de IJssel, dan kon het water onbelemmerd De Bockhorst bereiken. Zakte het water echter, dan voorkwam een kleppensysteem dat het waterpeil automatisch met de IJssel mee zakte. Met de komst van de dijk en de gemalen bij de Gelderse Toren en Leuvenheim is dit kleppensysteem opgeheven en kan het IJsselwater De Bockhorst niet meer bereiken. Daarmee is De Bockhorst volledig afhankelijk geworden van regenwater of van water van de Veluwe. Of en hoe het water van de IJssel beter benut kan worden zou nader onderzocht moeten worden. Mogelijk zijn het niet alleen de gemalen die hierbij een rol spelen, maar is ook de IJsseldijk een 'probleem'.

2. Het beekdallandschap

Het beekdallandschap rondom de Soerense Beek en, ten westen van het Apeldoorns Kanaal, ook de Bovenbeek is veelzijdig. Er zijn ecologische waarden die horen bij de uitzonderlijke waterkwaliteit van de sprengen. Ook zijn er talrijke cultuurhistorische waarden als verdwenen watermolens, landgoederen met hun park-aanleg en het 'badhuis-verleden'.

In het robuuste en toekomstbestendige landschap dat we hier voor ogen hebben, trekken natuur, landschap en cultuurhistorie samen op.

Verschillende landschappelijke eenheden

Rondom de Soerense Beek zijn verschillende landschappelijke eenheden te onderscheiden. Het Soerense Veen, de oorsprong van de Bovenbeek, heeft van oudsher een functie als 'spons'. Deze functie heeft het gebied nu niet meer doordat twee landbouwbedrijven hier (een deel van) hun gronden hebben liggen. Zou één van deze twee bedrijven verplaatst worden, dan ontstaat hier ruimte om de 'sponswerking' van het gebied te herstellen. Daarbij kan uitruil van landbouwpercelen en vorming van een passend landbouwbedrijf aan de orde zijn, passend in hersteld landschap.

De lagere gronden hebben dan een functie als 'spons' en zullen natter zijn dan in de huidige situatie. Niet alle gronden worden als vanzelfsprekend uit landbouwkundig gebruik gehaald. Het is goed mogelijk dat het land in gebruik blijft als hooiland waar wellicht zelfs lichte bemesting met ruige mest mogelijk blijft.

De Soerense Enk, met daarop het Priesnitz-monument als blikvanger, zou zich kunnen ontwikkelen naar een kleinschalig ogend landbouwlandschap. Hierbij dient de openheid die de enk karakteriseert niet verloren te gaan. Er wordt ingezet op akkerrandenbeheer in combinatie met kleinschalige (historische?) percelering. Dit komt insecten en akkervogels als de patrijs ten goede. Ook kan op de Soerense Enk worden ingezet op het verbouwen van voedsel.

Op de Spankerense Enk wordt juist ingezet op de meer grootschalige landbouw, zoals dat in zekere zin ook hoort op een Enk. Met het oog op de toekomst wordt gewerkt aan optimale huiskavels voor de verschillende boeren die hun bedrijf op de Spankerense Enk hebben. De huiskavel is immers belangrijk voor de weidegang van vee, waar in de toekomst waarschijnlijk meer op ingezet zal worden. Uit landschappelijk oogpunt is het wenselijk dat er ook op de Spankerense Enk enige vorm van landschappelijke dooradering ontstaat, bijvoorbeeld in de vorm van bloemrijke akkerranden of, waar passend, een meidoornhaag. Voor de Spankerense Enk geldt echter dat dit maatwerk is. De eventuele dooradering ontstaat in overleg met de eigenaar.

Rondom de landgoederen Bockhorst, Denk en Werk, de Wildbaan en de Gelderse Toren ligt het 'landgoederenlandschap'. Hier wordt ingezet op kleinschaligheid. Het is een landschapsmozaïek waar bosjes en weilanden elkaar afwisselen en waar singels en houtwallen de percelen begrenzen. Belangrijk element in de landgoederenlandschap zou de Torenlaan moeten zijn: een laan die ooit ter plaatse van de huidige N348 (de Zutphensestraatweg) lag en die net zo monumentaal, zo niet monumentaler was dan de Middachterallee.

Landschappelijke 'sponsen'

In droge perioden komt het voor dat de Soerense Beek zo weinig wordt gevoed dat delen benedenstrooms van het Soerense Broek droog vallen. Hierdoor zijn de waterstanden in de grachten van bijvoorbeeld landgoed De Bockhorst soms te laag en lijdt de beplanting onder droogte. Dit probleem van verdroging is groter dan kan worden opgelost in dit gebiedsproces: wateronttrekking op de Veluwe door naaldbomen, Vitens en papierfabrieken bij Eerbeek maken dat de sprengen simpelweg minder water geven. Bovendien zou het kunnen dat de wasserij langs de Soerense Beek hun water nog voor een deel uit de beek halen. Is dat het geval, dan verdwijnt het gebruik in het riool. De op te stellen Watersysteem-analyse (WASA) zou hier meer inzicht in moeten geven.

Wat binnen de mogelijkheden van dit gebiedsproces ligt is het inrichten van 'landschappelijke sponsen' langs de beek. Deze sponsen moeten het water vasthouden en in droge tijden langzaam afgeven aan de beek. Het Soerense Veen, nabij de bron van de sprengen is hiervoor al genoemd en zou een belangrijke rol moeten spelen. Daarnaast zijn er echter nog verschillende kleinere 'sponsen' in te richten. Denk hierbij aan het 'molenbosje' bij Laag-Soeren de waterpartij rondom het (vervallen) Huis Laag-Soeren (ook bekend als Hotel Dullemond) en verschillende natte percelen en rabattenbossen in de benedenloop van de Beek.

Met name bij het 'molenbosje' en de waterpartij van Huis Laag-Soeren geldt dat het vervullen van een spons-functie samen kan gaan met het herstel van cultuurhistorische waarden.

Het 'molenbosje' is een (zeer) bijzondere vorm van een wijerd, waarbij gedurende de nacht water in een rabattensysteem werd opgeslagen om gedurende de dag een krachtige waterstroom te creëren om de watermolen draaiende te houden.

De waterpartij rondom Huis Laag-Soeren was vroeger van een kleppensysteem voorzien waardoor water wel naar binnen kon stromen, maar dat uitstromen onmogelijk maakte.

Volkstuinen

Zoals hiervoor aangegeven zou op de Spankerense Enk ingezet moeten worden op optimale verkaveling ten gunste van de daar aanwezige landbouwbedrijven. Hierbij is het wenselijk om de op de Enk liggende volkstuinen te verplaatsen.

De gemeente Rheden ziet het liefst dat de volkstuinen een functie gaan vervullen als buffer tussen de bedrijven langs het Apeldoorns Kanaal en de landbouw op de Spankerense Enk. Hiermee zouden de volkstuinen echter ten koste gaan van de huiskavel van één van de landbouwbedrijven. Dit wordt dan ook niet haalbaar geacht.

Zowel vanuit de LTO als vanuit Landgoed de Bockhorst wordt een perceel ten zuiden van Herberg De Luchte gezien als kansrijk. Dit perceel is in eigendom van De Bockhorst en is geen huiskavel, het is momenteel in gebruik om mais te verbouwen. Het perceel is echter kleiner dan het huidige volkstuinencomplex groot is. Dit betekent dat eerst moet worden onderzocht in hoeverre met een herstructurering de totale oppervlakte van de volkstuinen verkleind kan worden.

Aanvullende opmerkingen bij dit verslag door de projectgroep Soerens Beekdal

Bovenstaand verslag is een goede weerslag van het gevoerde open gesprek op 20 februari 2020. Deze vormt o.a. de input voor de LESA die in najaar 2020 zal starten. De uitkomsten van dit interactieve proces vormt een belangrijke bouwsteen voor het uiteindelijke inrichtingsplan. Een aantal gemaakte opmerkingen tijdens de werksessie is tijdens de bespreking in de projectgroep voorzien van een kanttekening of verdere toelichting. Dit zijn belangrijke feiten voor de vervolgstudie. Het gaat om het volgende:

- Beschoeiingen van (delen) van de beek voorkomen niet dat water in de zandige bodem verdwijnt. De functie van een beschoeiing is dat de taluds overeind blijven en de beekbodem minder snel volloopt met welzand en daardoor minder snel verondiept. Ook voordat het gemaal bij de Gelderse Toren is aangelegd, was er al geen sprake van rechtstreekse Ijsselinvloed door de aanleg van de dijk langs de Zutphense Straatweg. Op de kaart in topotijdreis van 1850 lijkt de provinciale weg al op een dijklichaam te liggen. Op de kaart van 1866 is tevens een sluis weergegeven ter plaatse van de weg en ligt de spoorlijn Arnhem-Zutphen er al. Op de kaart van 1891 staat ook bij de spoorlijn een sluišten weergegeven.
- Het is niet duidelijk of de hoogteligging van de Bockhorst ten opzichte van de Soerense beek een knelpunt is bij het watervoerend krijgen van de gracht en omliggende sloten.
- Wasserij Slijkhuis gebruikt nog altijd water uit de spreng voor haar activiteiten.
- Er is gesuggereerd om de Veenhuisspreng in het Soerense Veen weer te activeren, maar dit draagt niet bij aan het zo lang mogelijk vasthouden van water in de bodem. Het zorgt juist voor een versnelde afvoer van grondwater uit het gebied. Dit is strijdig met het tijdens de werksessie verwoorde gezamenlijke streven naar een robuust en toekomstbestendig landschap en watersysteem. Het is belangrijk om het grondwater zo lang mogelijk in de bodem van het Veluwemassief te houden? De spreng is nog voldoende zichtbaar in het landschap om de cultuurhistorische waarde te behouden. In samenhang met ontwikkeling van water vasthouden in dit gebied (Soerense Veen) moet bekeken worden of en welk herstel van deze spreng daarbij past.
- Er is de suggestie gedaan dat het ontwikkelen van stuifzand en heide kan bijdragen aan meer inzigging van water. Echter, dit gaat ten koste van andere natuurdoelen en past ook niet binnen de strategie om het bosareaal te laten toenemen in verband met klimaatveranderingen en CO2 opslag. Het ontwikkelen van stuifzanden en heide ten koste van bos leidt tot bodemdegradatie met als gevolg het verdwijnen van schaarse mineralen en nutriënten als fosfaat (die nu nog in de bomen, vegetatie en bosbodem opgeslagen zijn) uit de (door verzuring en historisch landgebruik) toch al sterk verarmde Veluwse bodem. Op dit moment zijn er in de mineralen- en nutriëntenhuishouding en daarmee ook in de hele voedselketen (bijv. planten-insecten-vogels) op de droge Veluwse bodems al grote problemen. Wij zien dit dan ook niet als oplossing om meer water in de beken te krijgen.
- Om de natuurwaarden in en om de beek in stand te houden en te ontwikkelen, is meer beschaduwing op een aantal trajecten zeer wenselijk. Evenals meer structuurvariatie in de beek in de vorm van houtstructuren. Daardoor ontstaan meer stromings- en substraatvariatie, dat positief is voor de hele beeklevensgemeenschap. Het beek traject in het Soerense Broek is daarvoor zeer geschikt. Ook in de andere beektrajecten is meer structuurvariatie wenselijk. Dat kan deels bereikt worden door de beken en sprengen niet te intensief te onderhouden, en draagt bij aan een minder snelle afvoer van water. Maar kan juist strijdig zijn met de wens om zoveel mogelijk water beschikbaar te hebben voor een heel scala aan andere functies rond de beek.
- Het functioneren van de vijverpartij rondom huis Laag Soeren en de wijerd in het Molenbosje als spons, dient te worden genuanceerd. Je kunt er wellicht water tijdelijk in bergen in natte perioden. In droge en warme perioden zal er juist veel water uit verdampen en daarnaast zal

er ook wegzijging in de bodem plaatsvinden (of de vijverbodems moeten volledig waterdicht worden gemaakt).